

4. Екогеографія України: Навчальний посібник - Гавриленко О.П. - К., 2008. – 646 с.
5. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу. – К.: Альтпрес, 2004. –192 с.
6. Николаевский А.Г. Национальные парки. М.:Агропромиздат,1985,190с.
7. Гуляев В.Г. Організація туристичної діяльності. – К.: Нолидж, 2002
8. Бейдик О.О. Рекреаційна-туристські ресурси України / О.О. Бейдик. – К.: ВЦКНУ, 2001. – 396 с.
9. Бандерич В.Я., Приндак В.П., Хоєцький П.Б. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. - 2011. - Вип. 163– Частина 1.

Аннотация

Статья посвящена вопросам формирования экологического туризма в современной Украине. Изучено состояние и особенности использования естественно заповедного фонда для экскурсионно-туристической деятельности, исследовано проблемы государственной регуляции, организационного и финансового обеспечения.

Annotation

The article is devoted the questions of forming of ecological tourism in modern Ukraine. The state and features of the use is studied naturally commandment to the fund for excursion-tourist to activity, investigational problems of government control, organizational and financial providing.

УДК 94(477,43/44) «14/15»

**Войнаровський Андрій
(Київ)**

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОДІЛЬСЬКОЇ ЗЕМЛІ ЯК ПРИКОРДОННОЇ ТЕРИТОРІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІV – ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ ХV ст.

Зосереджено увагу на проблемі фронтиру як одного із головних факторів формування Поділля як прикордонної території, розглянуто складові елементи становлення нового типу подільського жителя.

Ключові слова: Подільська земля, прикордоння, фронтір, поліконфесійність, поліетнічність, еластична спільнота.

В сучасній історіографії нині помітно зріс інтерес до проблеми з'ясування факторів, що впливали та формували як національну, так і регіональну ідентичність. Поділля як історико-етнографічна зона нашої країни пройшла довгий час становлення та розвитку. Саме у досліджуваний період регіон починає набувати сучасних рис, окреслюються його кордони,

які дуже вагомо впливали на життя місцевих жителів та статус цієї території. Тому актуальність теми обумовлена спробою розкрити головні умови формування Подільської землі як прикордонної території в контексті відомої теорії «фронтирів».

Метою цієї розвідки є необхідність з'ясувати основні фактори, які вплинули на становлення Поділля як прикордонного простору.

І в українській, і в зарубіжній історіографіях дане питання з такої точки зору не розглядалося⁰. Однак певні спроби здійснювались такими дослідниками як М. Грушевський, Ю. Сіцинський [4, 16], Я. Дашкевич [12], О. Білецька [8] та В. Михайловський [5]. Механізм пограниччя розкривають Я. Верменич [6], О. Сухомлинов [3] та основоположник теорії фронтиру Ф. Тернер.

Наприкінці XIX ст. американський історик Ф. Тернер спробував розглянути проблему пограниччя через концепцію фронтиру. Головна ідея дослідника зводилася до того, що «американське суспільство сформували передовсім відкриті простори Дикого Заходу, й саме Дикий Захід забезпечив державні демократичні принципи функціонування та розвинув американський індивідуалізм» [1, с. 77]. Сформульована в рамках «теорії фронтирів» ідея кордону, прикордоння або пограниччя – як межі і водночас зони взаємодії між значною мірою умовними західною та східною цивілізаціями – виявилися цілком прийнятними для аналізу культурних та політичних дифузій на українських теренах, а особливо на Поділлі в другій половині XIV – першій третині XV ст. В цей час Подільська земля починає окреслювати свої історико-географічні межі, створює власну політичну верхівку та набуває сучасних чітких рис регіону.

У другій половині XIV ст. край переходить у володіння литовських князів Коріатовичів, котрі внаслідок Синьоводської битви 1362 р. прогнали татар з цієї території. До того часу, як повідомляє літопис, ця територія позбулася усіх оборонних споруд [2, с. 66] та стала західною межею широкого Дикого Поля. За нових правителів починається процес розбудови землі і перетворення її на одну із найколеритніших контактних зон тогочасної Центрально-Східної Європи.

Дослідники проблеми культурних погранич стверджують, що на прикордонній території культури відчувають постійні зовнішні впливи, тому кристалізуються, а з часом модифікуються у специфічну регіональну субкультуру з ідеологією «приватної вітчизни» [3, с. 13]. Дану ситуацію

можна простежити і на Поділлі. Так, для Коріатовичів на початковому етапі їх управління цією землею головним завданням було захистити регіон від зовнішніх загроз, а саме від набігів татар. Були відбудовані міста-фортеці Смотрич, Бакота, Кам'янець, Червоноград, Скала, Брацлав, Сокілець, Меджибіж, Бужськ і Вінниця [4, с. 44]. Вважаючи себе незалежними правителями, литовські князі створили щось на зразок місцевої династії, де влада переходила від брата до брата. Уся адміністративна модель управління прив'язувалася до тогочасної системи замків, у якій важливе місце посідала надвірна і земельна урядницька ієрархія.

Велике значення для реалізації цієї системи врядування мавполітичний статус території. В силу свого географічного розташування вона була віддалена від придворної боротьби, а водночас і від серйозного контролю великокнязівського столу. Усе це сприяло побудові Коріатовичами власного Подільського князівства. Однак через те, що неспокій зі сторони Дикого Поля продовжував активно впливати на життя Поділля, Юрій та Олександр Коріатовичі змушені були шукати собі сильного сюзерена. Так як політичні центри Великого князівства Литовського були надто далеко від Поділля, а відповідно на військову допомогу від великого князя розраховувати не приходилося, то подільські князі звертають увагу на більш сильного і дієвішого сусіда. Відомо, що вже у період між 1352 р. до 1366 р. перші Коріатовичі починають притримуватися у зовнішній політиці пропольської орієнтації [5, с. 50-51].

Однак, певні реалії існування прикордонної території спонукають такі території розвиватися за власними законами [3, с. 13-14]. Саме вони встановлюють умови розвитку Поділля, впливають на внутрішню та зовнішню політику, на культуру та повсякдення. Для Подільської землі як пограничної зони стає актуальним формування етностатусних та геополітичних уявлень. Це в основному зумовлено самим фактором наявності кордону [6, с. 69].

Л. Горизонтов акцентує увагу на тому, що кордон є не тільки роздільним, а й об'єднавчим елементом, що сприяє активній інтеграції і співробітництву прикордонних регіонів [7, с. 95]. Подільський край в другій половині XIV – першій третині XV ст. починає притягувати до себе представників різних етнічних груп, зокрема поляки, вірмени, литовці, німці, греки, євреї. Вони характеризуються відкритістю та певною прозорістю і здатні до інтерференції, діалогу між собою та місцевим руським населенням.

Контакти між елементами різних національностей незалежно від типу адміністративно-географічних та соціальних кордонів створюють культурні простори, розмір яких залежить від інтенсивності контактів. Саме у таких зонах усі процеси значно прискорюються, бо центр не може їх стримувати, пограниччя живе власним життям [3, с. 14].

Широку різноетнічності даної території можна прослідкувати на прикладі отримувачів поземельної власності від Владислава II Ягайла. Так, до русинів можна віднести – Лавріна, інакше Шульга, Ходка, Якуша та Клементія з Маніковець, Василя і Грицька Андрониковичів, ГрицькаКірдейовича, Андрія з Бабшина; умовно «поляки» – Пйотр званий Бялзорець, Томек з Коморників, Фредро з Плешовець, Богуслав або Ярант з Глухува, Імрам з Чуліц; умовно «волох» – Сенько, брат Волоса; умовно «угорець» – Степан (Стефан) Угрин [5, с. 90].

Яскравим прикладом розподілу населення за етнічним принципом є привілей польської королеви Ядвіги міщанам Львова від 1387 р., за яким право складати сіль та інші товари надається всім руським, вірменським, східним (сарацинським) та єврейським купцям («...Ruthenos, Armenos, Saracenos et Judeos»). Маємо всі підстави вважати, що безсумнівно, мешканці Поділля йменувалися так само [8, с. 89].

Активне проникнення різних етнічних груп у регіон припадає на середину 70-х рр. XIV ст., коли князь Олександр Коріатович надав місту Кракову право на вільну торгівлю зі своїм князівством [4, с. 32]. Такий акт володаря Поділля збільшив інтерес до цієї території у представників як заходу, так і сходу.

Значна частина із заходу були поляки. Значна частина з них були із сусіднього руського домену короля. За Коріатовичів поляки почали займати ключові посади і ставали свідками князівських грамот. До них можна віднести таких осіб як Бедришко (Бедрих), Буслович Пашко, Гневомир Лютек, Карабчаївський Прокіп і Семенко, Мешковський Бернат, Чемерович Ходко [5, с. 41-46]. Найяскравішим представників польського етносу був Спитко з Мельштина, котрий продовжив діяльність князів Коріатовичів. У наступні роки подільськими старостами були відомі і впливові люди з королівського оточення, а саме Дерслав Конопка, Рафал з Слуповець і Влостовіц, Флоріан з Коритніци, Пйотр Карвацян, Анджей з Тенчина і Пйотр Влодкович [5, с. 95].

У XIV ст. на Поділлі проживали вірмени, котрі ще з XI ст. почали активно проникати на українські терени. За галицького князя Лева Даниловича їх використовували для оборони східних кордонів. Після несення служби вони розселилися на цих землях. Значна їх частина оселилася в Кам'янці та поблизу нього. Вони заснували свою сільськогосподарську колонію, відому під назвою Малі та Великі Вірмени (Мало- і Великозалісся) [9]. За часів Коріатовичів це вже було третє значне переселення вірмен до українських земель. В Кам'янці вони утвердилися за литовських князів, зокрема оселилися в південно-східній частині Старого міста, біля ринку, який було названо Вірменським [9].

Литовський етнос був представлений самими князями Коріатовичами, а також тим людом, який прийшов разом з братами [8, с. 89]. Щодо татар, то про них збереглося не багато відомостей. Можемо припустити, що частина з них появилася тут ще задовго до литовсько-руських князів і вже встигла змішатися з місцевим населенням. Інша частина емігрувала в цей регіон з Криму [8, с. 91].

Отже, етнічний склад Поділля був строкатий. Подільська земля стала пограниччям культур, що взаємодіють, навзаєм проникають та доповнюють одна одну, але корінні цінності кожного народу, які власне визначають його національну ідентичність, залишаються незмінними. Взаємовпливам сприяли постійні безпосередні контакти різного характеру. У зв'язку із поліетнічністю виникає питання поліконфесійності.

Переважає більшість населення переважно було православним. На користь цього свідчать наявність монастирів у Бакоті та Смотричі [10, с. 197], побудовані за Коріатовичів православні церква Покрови Пресвятої Богородиці [4, с. 25-26], Предтеченська або П'ятницька церква (носила ім'я святої великомучениці Параскеви – П'ятниці) [11, с. 13-17].

На початку 70-х рр. XIVст. на Поділлі активно набирає сили католицизм, чому сприяла політика Коріатовичів. Хоч литовські князі продовжували були вірними православ'ю, однак до католиків та інших релігій ставилися лояльно. Це прослідковується у грамотах виданих князями Юрієм та Олександром Смотрицькому домініканському монастирю [4, с. 34]. Етнічними групами, які традиційно сповідували католицизм, були поляки та німці, саме вони засновують католицьку єпархію на Поділлі. У встановленні та поширенні латинської віри важливу роль відіграють ордени – домініканський, францисканський, бернардинський та інші [5, с. 29].

Вірмени були ще однією релігійною громадою на Поділлі. Вони належали до вірмено-григоріанського віросповідання і в ієрархічному відношенні залежали від львівського єпископа [11, с. 75]. У 1388 р. вірменська парафія у Кам'янці входила до числа найбільших на українських землях [12, с. 35]. У 1398 р. вони заснували церкву св. Нікола [4, с. 45-46]. В наступних століттях столицю Подільського князівства часто називали польським Ечміадзином, тобто важливим релігійним центром вірмен [11, с. 75].

Представники татарського етносу на Поділлі у конфесійній ситуації були неоднозначними. Певна частина з них сповідувала іслам, інші зберігали язичництво. Окремі групи татар, прагнучи уникнути ісламізації, емігрували з Криму на територію між Бугом та Дністром [8, с. 90-91].

Кожна з цих етнічних меншин мала своє місце у політиці князів, які будували сильне, незалежне князівство. Для більшої частини населення своєрідним центром мікросвіту стає князівська столиця – місто Кам'янець. Це було пов'язано з тим, що на землях, які виконували функцію оборонного муру, об'єднувалися не стільки під егідою польського короля чи великого князя литовського, а навколо реальної сили. Нею були князі Коріатовичі та їх служиві люди, тобто ті, хто виступали свідками князівських грамот та були найближчим оточенням володарів Подільської землі, а також ті особи, котрим були спрямовані ті чи інші грамоти. Саме цю категорію населення вважаємо «служивими людьми». Також важливе місце відводилося духовенству.

Усі представники релігійних груп все більше відчували взаємозалежність і єдність у рамках територіальної спільноти. Фактор пограниччя сприяє зближенню цих різних соціальних груп при одночасному збереженні їх ідентичності. Тому не дивно, що за весь час існування Подільського князівства не залишилося жодної згадки про боротьбу між місцевими жителями на релігійній основі. Саме пограниччя є місцем, де суспільні групи знаходяться під постійною загрозою зникнення або припинення розвитку їхньої культури [3, с. 33].

Подільська земля стала місцем, де поступово формується спорідненість прийшлого населення з місцевим. Яскравим прикладом такого зближення є Фредро з Плешовець (Плешовиці – село Перемишльської землі). Протягом 1402 – 1413 рр. він зумів отримати два надання від Владислава II Ягайла. І якщо у першому документі його названо слугою «нашим», то у другому

документі від 1410 р. Фредро, хоч і означений таким, що походить з Перемишльської землі, записаний вже як місцевий, тобто подільський зем'янин [5, с. 91].

При аналізі Поділля як прикордонної території варто також нагадати значення поняття «фронтир». Особливу роль у розумінні фронтира грають різні підходи до вивчення феномену Інший / Чужий. Фронтир – це завжди зустріч з Іншим, осягнення його в екстремальному стані, деколи на межі життя і смерті, чи, використовуючи термінологію Левінаса, «лицем до лиця» [13, с. 291]. Так, Подільська земля стає місцем, де Захід бачив Схід в обличчя і не боявся його, бо знав, контактував та співіснував з ним [5, с. xii].

Різниця фронтиту від схожих явищ (кордон, марш, лімес та ін.) полягає в тому, що кордон – це те, що розділяє, а фронтир – об'єднує, кордон обмежує контакти, фронтир зобов'язує їх, нав'язує і організовує в залежності від обставин (умов) [13, с. 291]. Поділля стало саме таким місцем об'єднання, налагодженням контактів і зв'язків різних етнічних груп. Подільська земля виступає прикордонною територією, контактною зоною трьох цивілізацій: західної (католицької), східної (візантійської) та азіатської (мусульманської). Риси кожної з якої збереглися і відбилися на ментальності подолян.

Стратегічне розташування Подільської землі притягувало нові елементи як із заходу, так і з сходу. Фронтир змушував доактивного розвитку внутрішньої і зовнішньої торгівлі. Через територію проходив «татарський шлях», що починався від торгового союзу Ганзи по «Високій дорозі» до Кракова, Львова, а потім через Золочів, Тереховлю, Кам'янець-Подільський, Білгород і Перекоп в Кафу [14, с. 26], тобто звідси починався рух товарів сходу у Європу.

В економічному плані Подільське прикордоння стало територією необмежених можливостей, так як у самого фронтира немає меж. Тут перед усіма людьми відкриваються нові можливості, так як всі вони являються носіями нових ресурсів [14, с. 292]. Таким чином, на Поділлі в умовах прикордоння кожна етнічна спільнота займалася тим, до чого була найбільш пристосована. Наприклад, вірмени мали перевагу у веденні східної торгівлі, бо ще за часів татар вже проживали в цьому регіоні і мали з ними певну спорідненість. Це підтверджується і тим, що до XV ст. вони писали свої церковно-богослужбові книги татарськими письменами [4, с. 44]. Також вірмени надавали провідників та перекладачів торговим і державним місіям,

за ними закріплювалося місце перекладача при королівських посольствах на схід [15, с. 5].

Специфічним проявом формування прикордонної території можна вважати особливий тип в архітектурі. Він у повній мірі залежав від умов життя місцевого населення. Так, на Поділлі починаючи з другої половини XIV ст. і впродовж наступних століть характерними були замки з баштами, амбразурами, зубчастими стінами за прикладом західноєвропейських фортець. Подільська церковна архітектура також мала елементи замкового оборонного типу. Будувалися міцні мури, башти амбразури і стрільниці [16]. Проводячи аналогію з іншими регіонами України варто зазначити, що такий тип церковної архітектури був притаманний лише Поділлю. Церква Покрови Богородиці в Сутківцях та Покровська церква у Шарівці є унікальними, характерним явищем лише для Подільської землі [17]. Таким чином, прикордонний характер території відбився також і на матеріальній культурі, а особливо на замковому стилі церковної архітектури.

Усе це призвело до того, що Поділля стало місцем, де завдяки активності кордонів протиставлення центр - периферія значно послаблюється. За таких умов центр втрачає своє значення, а Креси (назва прикордонних земель південно-східних рубежів) починають жити власним життям. Центр стає відносною умовністю у порівнянні з емансипованим, культуротворчим пограниччям [3, с.32, 26]. Відбувається розрив з центром – Великим князівством Литовським, і прослідковується вплив зовнішньої сторони, що яскраво відбилася у ситуації з Королівством Польським, вплив якого за князів Коріатовичів був значний. Особливо це відбилася на тому, що серед найближчого оточення подільських князів більшість були прибульців з польських етнічних територій. Вони являли собою основу пропольської орієнтації подільських володарів. Передання 13 червня 1395 р. Владиславом II Ягайлом Спиткові з Мельштина у дідичне володіння замків Кам'янець, Смотрич, Червоногород, Скала, Бакота [5, с. 67], тобто Західного Поділля, ще раз підтверджує цю думку. На першу третину XV ст. поволі забуваються «старі» традиції, які побутували тут в часи князів Коріатовичів, їх змінюють нові, які були проявом західного (коронного) способу осадження зем'ян шляхти на цій території [5, с. 88].

Таким чином, протягом досліджуваного періоду відбувається формування Подільської землі як прикордонної території. Поліконфесійність та поліетнічність як складова подільського пограниччя, проникнення та

змішування культур перетворило цей край на особливий перехідний простір. Так званий фронтір між Диким Полем та країнами Центрально-Східної Європи. Проявом цього специфічного життя на пограниччі стало створення нової системи взаємовідносин, коли між різними етнічними групами відбувалося зближення задля спільної мети, що призвело до появи нового менталітету подолянина. В. Михайловський називає їх «еластичною спільнотою» [5, с.хv], що відрізняється від традиційного життя «еластичністю князів Поділля», а також ставлення до змін які їм диктує кордон. Статус прикордонної території зберігався протягом усього часу існування Подільського князівства, а після його розподілу уже мав інші реалії розвитку.

Джерела та література

1. Чорновол І. Фредерек Джексон Тернер і концепція фронтиту / І. Чорновол // Регіональна історія України. Збірник наукових статей. Вип. 5. – К., 2011. – С. 77–100.
2. Супрасльська летопись // ПСРЛ. – М., 1980. – Т. 35. – С. 36–68.
3. Сухомлинов О. Культурні пограниччя: новий погляд на стару проблему: монографія. – Донецьк, 2008. – 212 с.
4. Сіцінський Ю. Поділля під владою Литви / Упорядники Д. Вашук, М. Мошак. – Кам'янець-Подільський, 2009. – 160 с.
5. Михайловський В. Еластична спільнота. Подільська шляхта в другій половині XIV – 70-х роках XVI ст. / В. Михайловський. – К., 2012. – ххii +450 с.
6. Верменич Я. Пограниччя як соціокультурний феномен: просторовий вимір / Я. Верменич // Регіональна історія України. Збірник наукових статей. Вип. 6. – К., 2012. – С. 67-90.
7. Дмитрук В. Російсько-український кордон і прикордоння як об'єкт дослідження історичної регіоналістики / В. Дмитрук // Регіональна історія України. Збірник наукових статей. Вип. 6. – К., 2012. – С. 91–100.
8. Білецька О. Поділля на зламі XIV-XV ст.: до витоків формування історичної області / О. Білецька. – Одеса, 2004. – 416 с.
9. Мазурик Є. Вірменська община у Кам'янці-Подільському в XI-XVI ст. і її шпиталь для бідних / Є. Мазурик // Подолянин. – 1997. – 31 січня. – Режим доступу: http://tovtry.km.ua/ru/history/statti/virmenska_obschina.html
10. Винокур І., Горішній П. Бакота. Столиця давньоруського Пониззя / І. Винокур, П. Горішній. – Кам'янець-Подільський, 1994. – 362 с.
11. Сецинский Е. Исторические сведения о приходах и церквах Подольской епархии. Каменецкий уезд / Е. Сецинский. – Каменец-Подольский, 1895. – 612 с. – Режим доступу: http://www.tovtry.km.ua/ua/history/secinski/kamenec_uezd/index.html
12. Дашкевич Я. Кам'янець-Подільський у вірменських джерелах 14 – 15 ст. / Я. Дашкевич // Архіви України. – 1970. – №5. – С. 57-66.

13. Якушенкова О. Новыеподходы в теории фронтира в рамках новых научных направлений XX в. / О. Якушенкова// Каспийский регион: политика, экономика, культура. – Астрахань, 2012.— № 2.— С. 286–293.
14. Огуй О. Молдавський торговий шлях у XIV-XVII ст.: торгівля, товари та мита / О. Огуй// Історія торгівлі, податків та мита. П'ята міжнародна наукова школа-семінар. 27-28 жовтня 2011 р. Дніпропетровськ. Тези доповідей. – К., 2011. – С. 26 – 28.
15. Крамар С. Самоврядування вірменської громади міста Кам'янця на Поділлі у XVI – XVIIст./ С. Крамар // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2012. – №2(6). – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12ksixxs.pdf>
16. Сіцинський Ю. Оборонні замки Західного Поділля XIV – XVII ст. / Ю. Сіцинський. – Кам'янець-Подільський, 1994. – 96 с. – Режим доступу: http://www.tovtry.km.ua/ua/history/secinski/zamki/text_full.html
17. Історія української культури. У п'яти томах. Т. 2. Українська культура XIII — першої половини XVII століть. – К., 2001. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult2.htm>

Аннотация

Сосредоточено внимание на проблеме фронтира как одного из главных факторов формирования Подолья как приграничной территории, рассмотрены составляющие элементы становления нового типа подольского жителя.

Ключевые слова: Подольская земля, пограничье, фронтир, поликонфессионность, полиэтничность, эластичное сообщество.

Annotation

Focus on the problem of frontier as one of the main factors of skirts as the border area, considered components of becoming a new type of Podolsk resident.

Keywords: Podolsky land border, frontier, polyconfession, polyethnic, elastic community.

УДК 329.17-054.72(477)

**Марина Жабуровська
(Київ)**

УЧАСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ (БАНДЕРІВЦІВ) У ПЕРЕГОВОРАХ ЩОДО КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ ТА СТВОРЕННЯ ЄДИНОГО ПОЛІТИЧНОГО ЕМІГРАЦІЙНОГО ЦЕНТРУ

У статті розкрито проблеми консолідаційних процесів українського національно-визвольного руху, що проходили в середовищі української діаспори протягом 40-х рр. XX ст. та створення Державного центру УНР в екзилі.

Ключові слова: Державний центр Української Народної Республіки, екзил, Закордонні Частини Організації Українських Націоналістів, Координаційний комітет,